

Eugeniusz Kosik

Miasto rządowe Małgoszcz w latach 1795-1869

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 14, 117-128

1985

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

EUGENIUSZ KOSIK

MIASTO RZĄDOWE MAŁOGOSZCZ W LATACH 1795—1869

Niniejsza praca jest kontynuacją rozpoczętych przez autora studiów poświęconych dziejom Małogoszcza¹. Oparta została głównie na źródłach rękopiśmiennych zdeponowanych w archiwach kieleckim i radomskim. Ponadto wykorzystano w niej rezultaty badań historyków parających się głównie problematyką regionalną.

Intencją autora artykułu jest ukazanie procesu przemian, jakie nastąpiły w Małogoszczu w latach 1795—1869. Pierwsza z tych dat zamyka w zasadzie krótki okres ożywienia gospodarczego, druga natomiast kładzie kres statusowi Małogoszcza jako miasta. Od roku bowiem 1869 stał się osadą wiejską.

Jaka była przynależność administracyjna Małogoszcza w omawianym okresie? Do roku 1795 wchodził on w skład województwa sandomierskiego, a po III zaborze przez 14 lat był w rękach austriackich. Z kolei w roku 1809 dzięki zwycięskiej kampanii ks. Józefa Poniatowskiego przyłączony został do Księstwa Warszawskiego, zaś po jego likwidacji do powstałego w roku 1815 Królestwa Polskiego.

Jaka była pozycja Małogoszcza u schyłku istnienia Rzeczypospolitej szlacheckiej?

W dobie Polski feudalnej Małogoszcz był obok Chęcín, Radoszyc i Przedborza jednym z czterech miast królewskich położonych w powiecie chęcińskim. Od XV w. stanowił on wraz z pobliskimi wsiami: Cieśle, Leśnica, Skorków oraz wsią podmiejską Bocheniec starostwo niegrodowe. Od roku 1726 znajdowało się ono w rękach Szaniawskich herbu Junosza. Ostatnim z tego

¹ E. Kosik, *Dzieje Małogoszcza do r. 1795*, Opole 1975, Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. M. Horna (maszynopis); Tenże, *Ludność Małogoszcza w latach 1662—1686 w świetle ksiąg metrykalnych*, „Studia Kieleckie”, nr 2/1974, s. 61—72; Tenże, *Działalność społeczno-gospodarcza Słanków*, „Studia Kieleckie”, nr 1/1975, s. 74—78; Tenże, *Małogoszcz. Rozwój urbanistyczny i zabudowa*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” nr 3/1976, s. 239—247; Tenże, *Starostwo niegrodowe małogoskie od XV do XVIII w.*, „Studia Historyczne” R. XIX, 1976, z. 4., Tenże, *Dzieje Małogoszcza do połowy XVII w.*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego” t. X., s. 253—263.

rodu, który trzymał je zgodnie z przywilejem z roku 1781, był Stanisław Szaniawski, krajczy koronny, szambelan królewski, kawaler Orderu św. Stanisława². W drugiej połowie XVIII w., tak jak i w wielu innych miastach, także w Małogoszczu nastąpiło ożywienie gospodarcze. W 1761 r. reaktywowano cech garncarski, w trzynastu lat później pospolity, a w 1776 r. szewski³. Pomimo to większość małogoszczan utrzymywała się wówczas z rolnictwa, hodowli, z wyszynku oraz rękodzielnictwa. Niewielka liczba ludności żydowskiej trudniła się handlem i drobnym rzemiosłem⁴. Dominacja elementu polskiego u schyłku XVIII w. była konsekwencją dekretu królewskiego z roku 1775, na mocy którego zmuszono Żydów do opuszczenia miasta⁵. W jego następstwie jedynie co odważniejsi Izraelici pozostali w Małogoszczu, większość natomiast przeniosła się do pobliskich miasteczek: Chęcín, Radoszyc, Jędrzejowa, Włoszczowej, a nawet do pobliskich wsi.

Konsekwencją poprawy stanu rzemiosła i handlu w epoce stanisławowskiej było nasilenie akcji budowlanej. W 1788 r. Małogoszcz liczył co najmniej 179 domów, a więc ustępował wówczas Chęcinom, które miały wówczas 255 domów⁶. Jednakże w stosunku do roku 1765, gdy to Małogoszcz liczył zaledwie 115 domów, wzrost był aż nadto dostrzegalny.

Jednym z ważkich czynników decydujących o rozwoju Małogoszcza było jego położenie na bardzo ruchliwym trakcie Kraków—Warszawa⁷. Przejeżdżały tędy liczne wozy kupieckie i orszaki dostojników państwowych. W 1787 r. przebywał w Małogoszczu Stanisław August, podążający ku Warszawie. Monarchę, przybyłego tu z Oksy, podejmował bardzo uroczyście raniem 11 lipca starosta małogoski Stanisław Szaniawski w asyście kasztelana małogoskiego J. Bystrzanowskiego, burmistrza i rajców. W godzinach popołudniowych król wyruszył do Chęcín⁸. Przejazdy kupców i dostojników były na ogół chwilami radosnymi w życiu mieszkańców miasteczka. Diametralnie inaczej rzecz się miała, gdy zjawiały się wojska. Ślady ich pobytu udawało się na ogół zlikwidować dopiero po kilku, nawet kilkunastu latach. Zwykle żołnierze obcych armii, a nawet i polscy, plądrowali po domach, zabierali mienie, niszczyli domy i budynki użyteczności publicznej. W takiej to sytuacji znalazł się Małogoszcz w czerwcu 1794 r. W dniach 6 i 7 czerwca przebywały tu wojska powstańcze Tadeusza Kościuszki zdążające po klęsce szcze-

² A. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. X, Lipsk 1845, s. 116—418.

³ *Lustracja województwa sandomierskiego z r. 1789*, cz. I, wyd. Madurowicz-Urbańska, Wrocław 1965, s. 146—148.

⁴ J. F. Carossi, *Reisen durch verschiedene polnische Provinzen, mineralische und andere Inhalt*, Lipsk 1781, s. 149—167. „Es gibt hier eine ziemliche Menge Juden, die theils Handel, theils Handwerker treiben. Die meisten Christen leben von Ackerbau und Viehzucht von Schanck und Handwerker”. M. Paulewicz, E. Kosik, *Czy w Małogoszczu mieszkali Żydzi przed r. 1864*, Biuletyn ZIH, nr 4/1979, s. 115.

⁵ *Jewrejskaja Encyklopedia*, t. X. Petersburg 1913, s. 574.

⁶ L. Stępkowski, *Przemiany ludnościowe w Chęcinach w XVII i XVIII wieku*, [w:] *VII Wieków Chęcín. Materiały sesji naukowej 24 V 1975*, Kielce, s. 112.

⁷ J. F. Carossi, op. cit., s. 148; *Kalendarzyk polityczny, chronologiczny, historyczny za rok Pański 1808*, Warszawa 1808, s. 140; T. Mencil, *Galicja Zachodnia 1795—1809*, Lublin 1976, s. 331.

⁸ A. Naruszewicz, *Diariusz podróży*, Warszawa 1805, s. 478.

Ryc. 1. Mapa Małogoszcza sporządzona przez geometrę rządowego Stetkiewicza w 1826 r. wg pomiaru M. Potockiego z 1821 r.

kocińskiej ku Warszawie. Rannych bohaterów, a wśród nich i Bartosa Głowackiego, umieszczono wtedy na plebanii, którą zamieniono na lazaret. W szkole, w kościółku św. Krzyża i w Betanii — szpitalu dla ubogich, wypoczywali strudzeni obrońcy ojczyzny. Stąd to T. Kościuszko pisał do Rady Najwyższej Narodowej wyjaśniając przyczyny klęski szczekocińskiej⁹. W godzinach popołudniowych 7 czerwca armia polska wyruszyła do Kielc pozostawiając w Małogoszczu zmarłych od ran generałów: Jana Grochowskiego i Józefa Wodzickiego. Proboszcz małogoski, były konfederat barski, autor kilku rozpraw literackich, ks. Józef Sadowski pochował ich w podziemiach kościoła parafialnego NMP, a w 1812 r. zwłoki przeniesiono na nowo założony cmentarz na Babinek.

Po wycofaniu się Polaków do miasta wkroczyła armia rosyjska. Żołnierze carscy rozlokowali się w budynkach miejskich i domach mieszkalnych. Ich kilkudniowy pobyt spowodował zupełne ogołocenie małogoszczan, dewastację

⁹ J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Jędrzejowskim, Mariówka 1930*, s. 270. Warto dodać, że wtedy T. Kościuszko podarował ks. Sadowskiemu pałasz, brzytwę i tabakierkę.

kaplicy św. Rozalii i Betanii¹⁰, budynku szkolnego, kościołów, a także wielu domów. Od tego momentu nastąpił proces powolnego regresu gospodarczego i urbanistycznego Małogoszcza, trwający w zasadzie do roku 1817.

W 1795 r. na mocy III rozbioru Polski region Małogoszcza przypadł Austriakom, którzy eksploatowali go aż do 1809 r. Zaborca mało liczył się z polską tradycją. I tak w roku 1796 Austriacy przenieśli siedzibę władz powiatowych z Chęcin do Kielc¹¹. W ten sposób Małogoszcz znalazł się wtedy obok Daleszyc, Radoszyc, Sobkowa, Chęcin, Bodzentyna i kilku jeszcze innych miast w obrębie cyrkułu kieleckiego.

W dobie Księstwa Warszawskiego 1809—1815 i w Królestwie Polskim był w powiecie kieleckim. Wówczas to władze miasta narodowego Małogoszcza, jak to potwierdzają liczne korespondencje, zwracały się w niemalże wszystkich sprawach do władz powiatowych i obwodowych kieleckich, a dopiero od 1867 r. do powiatu w Jędrzejowie.

Począwszy od roku 1802 władze austriackie nakazały używać w miejsce starostwa nazwy dobra państwowe Staatsgüter¹². Odtąd starostwo niegrodowe weszło w skład dóbr państwowych. W 1808 r. po śmierci Stanisława Szaniawskiego przejął je w drodze licytacji Jan Repniewski, który administrował nim do 1823 r. Potem, na mocy zarządzenia władz Królestwa, Małogoszcz przeszedł na rzecz skarbu inkameracji¹³ i był wypuszczany w drodze licytacji najczęściej oferującym. Nabył je wtedy Józef Stetkiewicz.

W omawianym okresie władzę w mieście sprawowali: burmistrz, ławnicy i radni. Burmistrz stał na czele urzędu municypalnego. O ile ławnicy i radni pochodzili zazwyczaj z wyborów, to burmistrz był desygnowany w latach 1809—1815 przez prefekta, a od 1817 r. przez Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych i Duchownych.

Do roku 1812 burmistrzem w Małogoszczu był Bogumił Gąderski. Po nim zabiegał o ten urząd por. wojsk Księstwa Warszawskiego, Jan Laskowski. Nie znalazł on jednak poparcia i nie zdołał zrealizować swych zamierzeń z uwagi na powołanie go na wyprawę na Moskwę, z której nie powrócił. Przez stosunkowo krótki okres burmistrzem był Tadeusz Szczurkowski. Jednakże z nie znanych bliżej przyczyn w 1814 r. zrezygnował z tego urzędu. W związku z wakatem podprefekt kielecki prosił prefekta radomskiego, by ten ogłosił konkurs na urząd burmistrza w Małogoszczu. Zgłosił się doń kapitan Antoni Stankar, który w latach 1809—1812 był tu komendantem wojskowym. Już wtedy dał się poznać małogoszczanom jako człowiek szanujący dyscyplinę i porządek. Dzięki jego osobistej energii stacjonujące tutaj oddziały Księstwa nie wyrządzały mieszkańcom większych szkód¹⁴. Dopiero po

¹⁰ S. Koba, *Z historii lecznictwa kieleckiego XIX wieku*, Kielce 1973, s. 231.

¹¹ S. Arnold, *Podziały administracyjne województwa sandomierskiego do końca XVIII wieku*, „Pamiętnik Świętokrzyski 1930”, Kielce 1931, s. 59—62; J. Pazdur, *Dzieje Kielc*, t. I, Wrocław 1967, s. 188.

¹² T. Mencil, op. cit., s. 348.

¹³ W. Cwiek, *Pozostałości feudalne w miastach rządowych małopolskich terenów Królestwa Polskiego (1815—1866)*, Lublin 1968, s. XII—XIX.

¹⁴ Wojewódzkie Archiwum Państwowe Kieleckie, Rząd Gubernialny Radomski, *Akta Specjalne Komisji Województwa Krakowskiego dotyczące się organizacji urzędników wszystkich miasta Małogoszcza*, sygn. 246 (dalej WAPK, RGR).

kilkuletnich zabiegach pismem z dnia 3 czerwca 1817 r. A. Stankar został mianowany tymczasowym burmistrzem miasta narodowego Małogoszcza. Tego też dnia przejął on w obecności sześciu radnych wszystkie akta, dzienniki urzędowe, siedemnaście dokumentów pergaminowych, bibliotekę i duże pieczęcie miejskie: żeliwną i mosiężną¹⁵. Po dwóch latach A. Stankar opuścił Małogoszcz, zamieszkał w Solcu n/Wisłą, gdzie podjął pracę na stanowisku komisarza drogowego.

Wiele pracy w rozwój administracji, gospodarki i kultury włożył kolejny burmistrz Mateusz Klimkiewicz — urzędnik małogoskiej poczty. Oprócz zarządzania miastem prowadził on także kasę miejską.

Wzrost dochodów miasta w latach 1817—1830 pozwolił na przeprowadzenie wielu miejskich inwestycji. W 1823 r. rozpoczęto tu brukowanie dwóch głównych ulic, Warszawskiej i Jędrzejowskiej¹⁶. Za energię, duże zaangażowanie w pracy na stanowisku ekspedytora poczty oraz burmistrza M. Klimkiewicz otrzymał dnia 6 czerwca 1829 r. pochwałę od komisarza obwodu, zaś 15 kwietnia 1830 r. odznakę honorową. Nadto 12 stycznia 1831 r. za wzorowe prowadzenie akt miejskich i zorganizowanie pomocy dla walczącego w 1831 r. wojska polskiego darem w postaci kilkuset par butów wyróżnił go prezes Izby Obrachunkowej w Kielcach¹⁷.

Po śmierci Klimkiewicza w 1831 r. nowym burmistrzem został Stefan Pisarzewski, obywatel małogoski, natomiast pisarzem miejskim — Klein¹⁸. W związku z niskim uposażeniem (200 zł miesięcznie) Pisarzewski i pisarz zrezygnowali wkrótce ze swych funkcji. Nie zraził się natomiast niską pensją Jan Dębski, który pełnił obowiązki burmistrza aż do r. 1853.

Mały budżet miasta, szczególnie w latach 1795—1815, był odzwierciedleniem warunków życia jego mieszkańców. W roku 1807 zamykał się on bardzo skromną sumą wynoszącą zaledwie 600 zł¹⁹. Przyczyn tego stanu doszukać się można w fiskalnej polityce zaborcy austriackiego, w ogólnym kryzysie miast i mieszczaństwa.

Od roku 1803 do 1809 stacjonował w Małogoszczu jeden z pododdziałów austriackich płk. Wilhelma Neippa²⁰. Jego utrzymanie spadło na barki mieszczan obciążonych i tak już uciążliwymi podatkami. Miasto pozbawione wówczas przemysłu, zrujnowane w 1794 r., zamieniało się w nędzną osadę. Z tej racji nie dysponowało większymi dochodami. Także w okresie krótkiej niepodległości w latach 1809—1814 w Małogoszczu stacjonowały oddziały Księstwa.

Jaki był budżet miasta w czasach Księstwa? Zgodnie z projektem na lata 1810—1811 wpływy budżetowe pochodziły z propinacji, wydzierżawienia ratusza, z jarmarków, targów, ze sprzedaży siana z łąk miejskich i dzierżawy gruntów. Za kwotę roczną 25 zł magistrat wydzierżawiał wówczas ratusz Antoniemu Wojciechowskiemu, zaś za 16 zł łąki Grzegorzowi Bazylewiczowi. Największe wpływy pochodziły z propinacji, bo aż 333 zł 15 gr. Łączny

¹⁵ Tamże.

¹⁶ WAPK, Oddział Terenowy Radom, Zarząd Dróg Państwowych, sygn. 3547.

¹⁷ Tamże, RGR, sygn. 246.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ WAPK, RGR, *Realności miasta Małogoszcza*, sygn. 2546.

²⁰ Tamże; T. Mencil, op. cit., s. 442.

więc dochód wynosił 474 zł 15 gr²¹. Szczerpłość środków pieniężnych uniemożliwiała podjęcie jakichkolwiek inwestycji miejskich, wpływała na niskie płace burmistrza, pisarza oraz dozorczy miejskiego. Dopiero w Królestwie Polskim po 1817 r. sytuacja ulegała poprawie wraz z upływem lat. Już w 1817 r. budżet zamknął się kwotą 1035 zł 28 gr, zaś w roku 1827 wzrósł do 2497 zł 25 gr. W przeddzień powstania styczniowego wynosił on już 1049 rs. W porównaniu jednak z Końskimi, które miały w 1863 r. 1351 rs, czy Chęcina-
mi — 4486 rs, był on znacznie mniejszy.

W dobie Królestwa Polskiego sytuacja małogoszczan uległa, jak wspomniano, poprawie. Lata względnej stabilizacji po roku 1815 wpływały bowiem dodatnio na rozwój lokalnego rzemiosła i handlu. Funkcjonowały tu dalej cechy zwane w Królestwie Polskim zgromadzeniami rzemieślniczymi. Najliczniejszym było zgromadzenie pospolite. Należało doń w 1823 r. 21 rzemieślników rozmaitych branż: stolarze, kowale, piekarze, kołodzieje, bednarze, rzeźnicy. Oprócz cechu pospolitego istniały tu nadto zgromadzenia: szewskie i garncarskie. W pierwszym z nich było 12 majstrów, na ich czele stał starszy cechu. Od roku 1823 był nim Walenty Janowski, zaś podstarszym Józef Legut. W cechu garncarskim zrzeszonych było 11 małogoszczan²². Garncarze, podobnie jak i inni rzemieślnicy cechowi, mieli tu swoje władze: starszego i podstarszego. Dzięki dobremu surowcowi — glinie wydobywanej na wzgórzcu Sabianów, oraz opanowaniu technologii, wyroby małogoskich garncarzy miały dobrą renomę.

Oprócz rzemiosła cechowego kilkunastu małogoszczan pracowało w kamieniołomach na Głuchowcu. Niektórzy z nich zaczęli parać się nawet galanterią kamienną²³. Kilku z kolei łowiło ryby w Łososinie i Nidzie; niektórzy znajdowali pracę przy robotach transportowych, wyrębie i obróbce drewna oraz melioracji okolicznych łąk. Te ostatnie prace nie były stałe i stanowiły jedynie źródło uzupełnienia dochodów, głównie dla rodzin rolniczych.

Areał gruntów będący w posiadaniu małogoszczan był niewielki: obejmował 5667 mórg. Część ziemi uprawnej (17 mórg) stanowiło własność księży mansjonarzy, natomiast 40 mórg należało do probostwa. W 1818 r. magistratowi udało się oderwać od folwarku proboszczowskiego kilka mórg²⁴ i wypuścić je za niewielką opłatą w dzierżawę. Ówczesny proboszcz Sadowski uskarżał się z tego powodu komisarzowi obwodu kieleckiego. Pomimo skarg składanych przez proboszcza magistrat zagarniętej ziemi już nie zwrócił.

Dzięki poprawie warunków życia mieszkańców trwającej w latach 1817—1831 rozpoczęły się roboty budowlane, tak komunalne, jak i indywidualne. W 1821 r. w Małogoszczu przebywał geometra rządowy Marian Potocki,

²¹ WAPK, RGR, sygn. 246.

²² WAPK, RGR. *Akta szczegółowe dotyczące się rachunków zgromadzeń rzemieślniczych m. Małogoszcza*, sygn. 2463.

²³ F. M. Sobieszczański, *Wycieczka archeologiczna w niektóre strony guberni radomskiej odbyta w miesiącu wrześniu 1861*, Warszawa 1852, s. 172; *Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana*, t. XV—XVI, Warszawa 1911, s. 345.

²⁴ Archiwum Diecezjalne w Kielcach, *Akta konsystorskie parafii Małogoszcz*, PM — II/1 (dalej ADK, AKPM).

który dokonał pomiarów miasta. Za swą pracę otrzymał on wówczas 150 zł z kasy miejskiej²⁵.

Wzrost wpływów umożliwił przeprowadzenie kilku tak potrzebnych inwestycji miejskich. W 1823 r. magistrat zawarł umowę z majstrem brukarskim z Włoszczowej, Orlikowskim, na wybrukowanie rynku i dwóch ulic, Warszawskiej i Jędrzejowskiej. Prace niwelacyjne i brukarskie zakończono dopiero w 1854 r. Ogólny koszt tych robót wyniósł 3919 zł²⁶. Dzięki temu wysiłkowi finansowemu udoskonalono nawierzchnię, poprawiono niewątpliwie wygląd estetyczny miasta. Z kolei w latach 1822—1829 zainstalowano tu oświetlenie w ilości 5 latarni, a w 1848 r. zbudowano murowaną rzeźnię miejską²⁷. Niestety nie udało się wówczas przeprowadzić remontu ratusza. Na ten cel potrzeba było około 3000 złotych. Magistrat pomimo podejmowanych prób nie był w stanie zdobyć tak dużej sumy i ostatecznie w 1827 r. stary ratusz rozebrano. Materiał uzyskany z rozbiórki został sprzedany w drodze licytacji²⁸.

Wiele problemów miały władze miasta z funkcjonowaniem szkoły. Do 1836 r. nauczanie prowadził tu nauczyciel w chylącym się ku ruinie murowanym obiekcie księży mansonarzy. Z obawy przed katastrofą, jego zawaleniem, magistrat zakupił za składki małogoszczan dom drewniany od Tomasza Morgi. Służył on jako obiekt szkolny do 24 II 1863 r., tj. do bitwy małogoskiej. W trakcie jej trwania podzielił los wielu innych budynków małogoskich, został spalony²⁹. Także i szpital Betania był wówczas w ruinie. Po jego rozbiórce chorych i ubogich umieszczono w nowym obiekcie murowanym.

Lata 1794—1817 były dla Małogoszcza, podobnie zresztą jak i pobliskich Chęcina, Radoszyc, Sobkowa czy też Kurzelowa, okresem bardzo ciężkim. Znalazło to odzwierciedlenie m. in. także i w znikomym przyroście ludności. Dopiero od 1820 r. sytuacja demograficzna ulegała zmianie. W 1822 r. mieszkało w Małogoszczu 1009 osób. Z kolei w pięć lat później miasto liczyło 155 domów i 1016 mieszkańców. Pod względem liczby ludności Małogoszcz ustępował wtedy Chęcinom — 2558 osób, Miechowowi — 1171, Jędrzejowowi — 1447. Przewyższał natomiast pod tym względem Busko — 674 osoby, Sobków — 1003, Koszyce — 628 i szereg innych małych „oppidów”³⁰.

O ile w większości miast województwa krakowskiego (lata 1815—1837), a następnie w latach 1845—1866 w guberni kieleckiej znaczny procent ludności stanowili Żydzi, to w Małogoszczu w latach 1826—1848 mieszkało zaledwie pięć rodzin żydowskich. Byli to: Mortka Gehler i Abram Ecykler —

²⁵ WAPK, Akta specjalne Komisji Województwa Krakowskiego dotyczące się wydzierżawienia realności m. Małogoszcza, sygn. 2458.

²⁶ Tamże, RGR, sygn. 6915.

²⁷ Tamże, Akta szczegółowe Komisji Województwa Krakowskiego dotyczące się zaprowadzenia latarni astralnych w m. Małogoszczu, sygn. 2455.

²⁸ Tamże, Acta Specialia Komisji Woj. Krakowskiego dotyczące się reperacji ratusza w m. Małogoszczu, sygn. 2452.

²⁹ A. Sokół, Szkolnictwo i oświata w powiecie jędrzejowskim, Warszawa 1973.

³⁰ Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona, t. II, Warszawa 1827., A. Jelonek, Ludność miast i osiedli typu miejskiego na ziemiach polskich od r. 1810 do 1960, Warszawa 1967, tabela.

dzierżawcy „konsumpcji”, Szymon Chmielnicki oraz bracia Abram i Dawid Kienig — handlarze płodami rolnymi³¹. Brak większej liczby Żydów wpływał niewątpliwie negatywnie na życie gospodarcze miasta.

Powolny wzrost zamożności małogoszczan umożliwił budowę nowych obiektów mieszkalnych. W latach 1817—1834 zbudowano tu 24 domy, w tym 4 murowane o łącznej wartości 10 775 zł³².

Zgodnie z przepisami Policji Budowlanej Małogoszcz został zaliczony obok Chęciny i Radoszyc do IV rzędu miast. Wówczas to w ramach ogólnokrajowej akcji zabroniono wznoszenia budynków drewnianych w rynku, a stodoły zalecano stawiać jedynie na peryferiach miasteczek. Rozporządzenie to nie było w Małogoszczu w pełni przestrzegane. Aczkolwiek w latach 1835—1864 ruch budowlany nie osłabł, to jednak wznoszono tu na ogół budynki drewniane o niskim standardzie. W 1851 r. miasto liczyło już 190 domów i 1091 mieszkańców. Z kolei w dziewięć lat później ilość domów osiągnęła liczbę 231, a mieszkańców 1160³³, zaś w przededniu powstania styczniowego 240 budynków i 1360 osób.

Lata 1834—1869 pomimo pozytywnych oznak na polu budownictwa charakteryzowały się niepomyślną koniunkturą. Przyczyn tego stanu rzeczy było kilka, m. in. brak zakładów przemysłowych, epidemie i nader częste okresy nieurodzajów. Śmiertelność była tu dość duża. W roku 1855 grasowała cholera. Ofiarą jej padło 28 osób; w tej liczbie nawet proboszcz małogoski Świątkowski³⁴. Na domiar złego tego roku region małogoski nawiedziła klęska gradobicia. Uubożała więc ludność miasta; kurczyły się jego dochody. Pomimo tych nie sprzyjających momentów magistrat w 1854 r. rozpoczął budowę drewnianego mostu na rzece Łososinie na trakcie Chęciny—Małogoszcz. Ponadto w roku następnym przystąpiono do prac melioracyjnych we wschodniej części miasta. Znalazło przy nich zatrudnienie 20 małogoszczan³⁵.

Od 1826 r. funkcjonował w Małogoszczu urząd leśny. W jego skład wchodziły cztery strażce: Korczyn, Jędrzejów, Gnieździška i Kurzelów. Ogólna powierzchnia lasów będąca pod kontrolą leśnictwa małogoskiego wynosiła 2037 ha³⁶. Założenie w Małogoszczu urzędu leśnego umożliwiło kilkunastu małogoszczanom podjęcie pracy w gospodarce leśnej — przy wyrębie drzew, transporcie, a także przy obróbce drewna.

Proces przemian społeczno-gospodarczych następował tu jednak bardzo powoli. Od lat trzydziestych Małogoszcz pełnił jedynie funkcję lokalnego rynku, do którego przybywała głównie ludność rolnicza z pobliskich wsi: Kozłowa, Lasochowa, Leśnicy, Mieroniec, Ciesiel, Skorkowa, Bolmina oraz handlarze z Chęciny i Jędrzejowa. Wyjaśnić należy, że po roku 1830, w związku z wybudowaniem drogi łączącej Kraków z Warszawą, a prowadzącej przez Chęciny, Małogoszcz pozostał na uboczu. Stąd też rzadziej był on od tego czasu

³¹ WAPK, *Akta Stanu Cywilnego Ludności wyznania mojżeszowego parafii Małogoszcz (1826—1883)*, mikrofilm G 251817.

³² WAPK, RGR, sygn. 246.

³³ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, t. VI, Warszawa 1885, s. 37.

³⁴ ADK, ADPM, II-2.

³⁵ WAPK, RGR, *Rachunki kasy m. Małogoszcza*, sygn. 6913.

³⁶ Tamże, *Akta szczegółowe Komisji Woj. Krakowskiego dotyczące się administracji lasu miejskiego w Małogoszczu*, sygn. 2462; *Słownik geograficzny*, t. VI, s. 37.

odwiedzany przez znaczniejszych kupców; zlikwidowano karczmę trunków zagranicznych i urząd pocztowy. Z istniejących tu dawniej 7 karczem pozostało w 1845 r. zaledwie 3. W rezultacie pozbawiono kilkunastu mieszczan źródeł utrzymania. O ówczesnej sytuacji mieszkańców miasta świadczy najlepiej pismo naczelnika powiatu do władz gubernialnych w Radomiu:

miasto Małogoszcz, liczące dusz 1091 jest w położeniu nader krytycznym, bo oprócz gradobicia, dotknięte zostało gwałtowną epidemią, przez co mieszkańcy doprowadzeni są do największej nędzy³⁷.

Proces ubożenia mieszkańców potęgowały i uciążliwe podatki. Właściciele posesji płacili tu dość wysoki czynsz z placów, także i rzemieślnicy do 1843 r. uiszczali składki na rzecz skarbu Królestwa³⁸. I tak w 1860 r. właściciele domów płacili po 2 rs 80 kop. podymnego i po 1 rs i 20 kop. na remonty dróg i mostów.

Godzi się tu podkreślić, że Małogoszcz miał odegrać wielką rolę w planach Ludwika Mierosławskiego. Zamierzał on bowiem skoncentrować w nim w 1848 r. oddziały powstańcze zwerbowane z zaboru austriackiego i pruskiego i uderzyć stąd na Kielce a następnie na Dęblin³⁹. Plan ten nie został jednak zrealizowany. Dopiero w dobie powstania styczniowego jego mieszkańcy zapisałi się bardzo chlubnie udzielając oddziałom polskim wszelkiej pomocy. Dnia 23 lutego 1863 r. wkroczyły doń dość duże partie powstańcze: Mariana Langiewicza i Antoniego Jeziorańskiego, liczące ogółem około 2500 ludzi. W tej liczbie w szeregach partii powstańczych było 11 małogoszczan⁴⁰. Drugiego dnia postoju, 24 lutego, powstańcy byli podejmowani bardzo serdecznie i goszczeni przez małogoszczan. Wówczas nagle około godz. 10.00 zostali zaatakowani z trzech stron przez przeważające siły rosyjskie. Bitwa małogoska zakończyła się klęską powstańców. W trakcie jej trwania spłonęło 100 domów, w tym wszystkie niemalże domy w rynku. Zemsta Rosjan za pomoc powstańcom była straszna. Podpalili oni miasteczko; spłonęło wówczas dalszych 87 budynków mieszkalnych. Tak więc z 240 domostw ocalało zaledwie 53⁴¹. Zupełnej dewastacji uległy wtedy również: poczta, szkoła, szpital i magistrat. Bilans strat materialnych był tu zatem ogromny. Potwierdza to nawet korespondencja — raport naczelnika powiatu kieleckiego, w którym czytamy: „szacunek budowli ubezpieczonych wyniósł w przybliżeniu 300 tys. rubli”⁴². W tej niezwykle trudnej sytuacji ludność pozbawiona dachu nad głową szukała schronienia w ocalałych domach, budowano prowizoryczne chatki, szałasycy czy też ziemianki. Dalsze straty poniósł Małogoszcz w czasie drugiej bitwy stoczzonej w dniu 15 września 1863 r. Czteryosobowym oddziałem partyzanckim dowodził wówczas Władysław Sokołowski ps.

³⁷ Tamże, *Rachunki kasy miasta Małogoszcz*, sygn. 6913.

³⁸ W. Cwiek, op. cit., s. 163.

³⁹ M. Kukiel, *Koncepcja powstania narodowego przed Wiosną Ludów*, „Teki Historyczne”, t. II, 1948, s. 176—179.

⁴⁰ A. Sokół, *Ziemia jędrzejowska.*, s. 48. Bitwa małogoska ma bogatą literaturę. Stąd też autor ograniczył się jedynie do naświetlenia następstw, jakie poniosło miasto w trakcie obu bitew.

⁴¹ Tamże, s. 49 n.

⁴² WAPK, *Akta naczelnika powiatu kieleckiego*, sygn. 56.

Iskra. Jego atak na rozlokowane w mieście oddziały carskie zakończył się zupełną klęską. Znow tak jak w lutym w trakcie bitwy zniszczono kilkanaście zabudowań, zginęło kilku obywateli miasta. W rezultacie stoczonych dwóch bitew w lutym i we wrześniu 1863 r. 246 małogoszczan — właścicieli posesji — poniosło spore straty materialne. Nic tedy dziwnego, że zwracali się oni z prośbą do kieleckich władz powiatowych o pomoc. Widząc beznadziejną sytuację władze udzieliły małogoszczanom zapomogi w wysokości 1700 rubli. Ponadto na polecenie gubernatora radomskiego zezwolono im nabywać drewno (za pół ceny) na budowę domów.

Po tych smutnych wydarzeniach roku 1863 Małogoszcz przekształcił się w nędzną miścinę. Niemal całkowicie zamarło tu rzemiosło i odtąd rolnictwo i drobny handel stały się głównym zajęciem mieszkańców. Brak środków finansowych udaremnił odbudowę miasta. Nic tedy dziwnego, że Komitet Urządzający Królestwa Polskiego pozbawił Małogoszcz w 1869 r. praw miejskich. Obok Małogoszcza *ius municipale* utraciły wtedy: Radoszyce, Bodzentyn, Daleszyce, Włoszczowa, Wodzisław, Sobków, Jędrzejów, Kurzelów, Żarnów i szereg innych małych miasteczek będących ongiś ważnymi centrami lokalnego rynku rzemiosła i życia kulturalnego⁴³.

Konrad Eugeniusz

⁴³ *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*, t. LXIX, s. 415—429; T. Kobay-Ryszewska, *Przeszłość administracyjna ziem województwa kieleckiego*, [w:] *Z dziejów ziemi kieleckiej 1918—1944*, Warszawa 1970, s. 21; *Wybór źródeł do dziejów Kielecczyny*, cz. I do r. 1864 pod red. Z. Guldona, Kielce 1974, s. VI.

ПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫЙ ГОРОД МАЛОГОЩ В ГОДЫ 1795—1869

Малогощ принадлежит к местностям, которые когда-то сыграли важную административную и экономическую роль. Уже в XII столетии это был кастелянский град, а с 1408 г. стал значительным городским центром. Королевский город Малогощ пользовался многими привилегиями. В XV в. здесь находился сапожный цех, потом были основаны дальнейшие: гончарный и публичный.

Бурное экономическое развитие приостановилось в XVII в. и до половины XVIII столетия воспарил экономический застой и замерло строительство. Так продолжалось до станиславовских времен, когда цехи возобновили свою деятельность, наступило культурное и экономическое оживление. Эти положительные перемены приостановились опять из-за включения Малогоща в Австрию. Наступили снова плохие года для жителей города. Только после 1817 г. положение поправилось.

После 1815 г. возобновили деятельность цеха: сапожный, гончарный и публичный. Всё большее количество жителей находило занятие и работу, иные чем земледелие. Что за этим следует, росли их заработки, что позволяло на строительственные предприятия, а городским властям на постройку коммунальных объектов. Особенно хорошими были в истории города года 1817—1831. Тогда был обработан градостроительный план: началось мощение двух главных улиц, провели освещение, построили бойню и здание школы. Не хватило средств на ремонт ратуши и поэтому пришлось её разобрать.

Отсутствие больших капиталов было причиной того, что здесь не возникли фабрики. Ремесло, мелкое купечество, земледелие были основными занятиями и основой быта.

Во время двух битв, какие проведлись в Малогоще в 1863 г. город потерпел большие убытки. Тогда сгорело большое количество жилых домов и коммунальных объектов. Шесть лет спустя в 1869 г. Малогощ потерял городские права и не приобрел их до сих пор.

GOVERNMENT-OWNED TOWN OF MAŁOGOSZCZ IN THE YEARS 1795—1869

Małogoszcz belongs to those small towns which once played a very important role both in administration and economy. As early as in the 12th century it was the seat of the castellan's office and from 1408 it became a prominent urban centre. King's town of Małogoszcz enjoyed numerous privileges. There was a guild of shoemakers in the 15th century. Subsequently, potterers' and common guilds were established.

The successful development of the economic life was stopped in the 17th century. From that time until the first half of the 18th century stagnation prevailed in economy and building development. In the epoch of King Stanislaw Poniatowski economic life and education revived. These improvements were again stopped when the town of Małogoszcz was incorporated into Austria. The residents of Małogoszcz had to live through many unfavourable years. After the year 1817 their situation improved.

After 1815 the guilds of shoemakers and potterers as well as the common guild resumed their activity. An increasing number of population found employment outside agriculture. The income of the residents grew and this made possible to undertake building investments and the town council sponsored the development

of municipal buildings. The years 1817—1831 were particularly favourable in the history of the town. The urban development plan was made: two main streets received cobblestone surface, a lighting system was introduced, a slaughterhouse and a school were built.

However, the town lacked means to have the town hall repaired and because of that it was pulled down. Lack of capital did not permit to invest in the development of industry. Guild craftsmanship, small trade and agriculture provided means for living.

During the two battles which were fought at Małogoszcz in 1863 the town suffered great losses. A number of living quarters and municipal buildings were burned down. Six years later, in 1869 Małogoszcz lost its civic rights and has not regained them ever since.